

Postnacionalna literarna veda na primeru Stanka Vraza

Andraž Jež: *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katona do narobe Prešerna*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 2016. (Zbirka Studia litteraria). 436 str.

Blaž Zabel

Durham University, Department of Classics and Ancient History
Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta
blaz.zabel@durham.ac.uk

Literarna veda se v zadnjem desetletju ali dveh intenzivno posveča raziskavam nacionalizmov, vlogi, ki jo je imela literatura pri vzpostavitvi novih državnih tvorb, pomenu literature za nacionalno misel ter njeno reprodukcijo, evalvaciji razvoja nacionalne literarne vede, vzpostavitvi nacionalnih literarnih kanonov, preučevanju kulturnih svetnikov itd. Z metodološkega vidika raziskovanje nacionalizmov oziroma (kakor jo bom v recenziji zasilno imenoval) »postnacionalna literarna veda« nikakor ni enovita in zajema tako zgodovinske, sociološke, literarno-interpretativne kot tudi teoretične metodološke pristope. Tem študijam je vsaj v grobem skupno preučevanje odnosa med literaturo oziroma literati in nacionalizmom, pogosto z zgodovinskega vidika, a z ugotovitvami, ki vrednotijo tudi sodobno literarno vedo. Delo Andraža Ježa, asistenta na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, z naslovom *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katona do narobe Prešerna* je prva čistokrvna monografija pri nas, ki jo lahko umeštimo v diskurz postnacionalne literarne vede.¹

Monografija *Stanko Vraz in nacionalizem* je v grobem razdeljena na tri tematske sklope. V prvem raziskovalec predstavi svoje teoretske zastavke in pregled raziskav ter oriše širši zgodovinski okvir od konca 18. do srede 19. stoletja. Nato se v drugem delu posveti analizi literarnega, družbenega in političnega delovanja Stanka Vraza, v zadnjem delu monografije pa raziše recepcijo in (ne)kanonizacijo Vraza v slovenski literarni vedi ter razpravlja, zakaj slednji ni kulturni svetnik. Ker raziskava

¹ Ob tem velja opozoriti tudi na dve nedavni deli, ki ju lahko deloma pripišemo tej isti smeri literarne vede, in sicer: zbornik *Kulturni svetniki in kanonizacija*, ki ga je uredil Marijan Dovič in je istega leta izšel pri založbi ZRC SAZU ter monografijo Marijana Doviča iz leta 2017 *Prešeren po Prešernu: kanonizacija nacionalnega pesnika in kulturnega svetnika*, ki jo je založila LUD Literatura.

na področje slovenske literarne vede uvaja razmeroma novo postnacionalno literarno vedo, je prvi razdelek monografije nadvse dobrodošel. V njem avtor sprva predstavi svoj teoretski okvir ter temeljne koncepte raziskave, pri čemer nacionalizme v grobem razdeli na progresivne, ki izhajajo iz francoske revolucije in so v svojem jedru demokratični, ter na reakcionarne, ki so se oblikovali prav kot nasprotovanje tem težnjam in se naslanjajo na etnično dojemanje nacionalnosti. Nato se Jež posveti predstavitvi zgodovine akademskega preučevanja nacionalizmov ter njenih najpomembnejših predstavnikov, pri čemer raziskave razdeli na etnicistične, ki zagovarjajo, da »so moderne manifestacije naroda nastale na podlagi starejših ali celo univerzalnih etnično osnovanih zavestih« in modernistične, ki zagovarjajo, »da je narod ideološki produkt moderne dobe oziroma kapitalizma« (39). V svoji predstavitvi se raziskovalec posveti predvsem modernističnim raziskovalcem, torej tistim, ki jih lahko štejemo za predstavnike postnacionalne literarne vede, pri čemer natančneje poleg odmevnega Benedicta Andersona predstavi še Hansa Kohna, Ernesta Gellnerja, Erica Hobsbawma in seveda najpomembnejšega predstavnika raziskav nacionalizmov v literarni vedi Joepa Leerssena. Jež predstavi tudi stanje raziskav na Slovenskem, pri čemer izpostavi tri zgodovinarje, ki so prevzeli modernistično razumevanje nacije, torej Petra Štiha, Marka Zajca ter Jerneja Kosija in njegovo monografijo *Kako je nastal slovenski narod*. Ta pregled je za slovenski prostor nadvse dobrodošel, saj kratko in pregledno predstavi razvoj, glavna področja raziskovanja in teoretske značilnosti postnacionalne literarne vede.

V nadaljevanju monografije Jež natančneje opiše evropski zgodovinski okvir med letoma 1780 in 1848, torej časa, ki je pomemben za razumevanje delovanja Stanka Vraza. Avtor analizira pomen francoske revolucije za razumevanje nacije in nacionalnosti, ki ju povezuje predvsem z državljanskim in demokratičnim razumevanjem naroda, ter pri tem podaja sodobnejšo (in do določene mere problematično)² reinterpretacijo revolucionarnega jakobinstva, ki je po Ježevem mnenju uvedlo in promoviralo progresivno politično demokracijo, kar se na primer kaže v pozivih k odpravi suženjstva in osvoboditvi ljudstev v francoskih kolonijah. Kljub razmeroma radikalni poziciji, ki jo zavzame avtor, je ta analiza relevantna predvsem za intelektualni kontekst slovenskega geografskega prostora, kamor so, kakor kasneje prepričljivo pokaže avtor monografije, demokratične in progresivne ideje prodirale prav z

² To je razvidno predvsem v nekaterih izjavah, ki poskušajo jakobinstvo prikazati v pretirano pozitivni luči.

naslonitvijo na francosko revolucijo in jakobinsko misel. Še zanimivejša in prepričljivejša pa je Ježeva interpretacija Herderjevega (fevdalnega) razumevanja naroda, ki je v sodobni literarni vedi precej v čisljih – pri čemer se zelo lepo pokaže, kako so lahko Herderjevi argumenti iz pozicije sodobnega literarnovednega centra videti veliko manj problematični kot iz pozicije (pol)periferije. Jež tako pokaže, da se je Herderjevo razumevanje naroda in ljudstva vsaj delno opiralo na nacionalistično izključevanje in ekskluzivizem, saj je bilo njegovo razumevanje etničnosti kot edinstvene in prvobitne v svojem temelju izrazito antidemokratsko in fevdalno. Prav takšen etnični nacionalizem pa je skozi zgodovino močno zaznamoval nemški, s tem pa delno tudi slovenski prostor.

S takšnim teoretskim in pojmovnim aparatom se v drugem delu monografije Andraž Jež loti analize življenja in dela Stanka Vraza. Poleg številnih zelo zanimivih stranskih analiz, kot so na primer analiza prleškega narečja in (nacionalno zaznamovane) zgodovine njegovih raziskav, primerjava Vrazovega cikla *Djulabije* s Kollárjevim *Slave hči*, analiza pozicije kranjske in štajerske duhovščine okoli leta 1840 itd., lahko glavnino študije razumemo predvsem kot poskus demitiziranja Vrazove vloge, zakoreninjene v nacionalni literarni zgodovini, z osvetlitvijo njegovega odnosa do sočasnega zgodovinskega konteksta. Pri tem poskuša Jež s temeljito analizo pokazati, da je bil Vraz pravzaprav izrazito vpet v tekoče dogajanje na Štajerskem in Kranjskem ter v tokove ilirizma in panslavizma. Glavno tezo njegove natančne raziskave je mogoče povzeti nekako takole: Stanko Vraz se je v zgodnjih letih formiral predvsem v kontekstu zgodnjih štajerskih preporoditeljev in skozi njihov krog filtriranih razsvetljenskih idej, preko katerih je pesnik vsaj delno oblikoval tudi politično razumevanje naroda. Ko pa je začel Vraz študirati v Gradcu in je z drugimi slovenskimi študenti ustanovil Slovensko društvo, ga je postopoma prevzela predvsem panslovanska misel, njeno nasprotovanje nemški in madžarski kulturi, mystificirano povzdigovanje kmeta in ljudskega slovstva ter predvsem etnično pojmovanje nacionalnosti. Prav ta premik je mogoče razložiti skozi družbeno strukturo ter od nje odvisne intelektualne tokove: v tridesetih letih 19. stoletja, ko se je namreč Vraz šolal v Gradcu, so se etnično osnovane ideje nacionalnosti predvsem zaradi izrazito fevdalne družbene strukture začele širiti po Ogrskem – tudi s pomočjo Šafárikovega in Kollárjevega panslavizma. Kranjska, kjer sta delovala Prešeren in Čop, pa je bila že podvržena zgodnjemu kapitalizmu, kar je vplivalo na to, da je demokratično usmerjeni Prešeren zasnoval drugačno, predvsem politično dožemanje nacionalnosti. Vrazov dinamičen in polfunkcionalen odnos s čbeličarji in Prešernom, njegov naknadni prestop v iliri-

zem ter njegovo razhajanje z ilirskim gibanjem lahko tako razumemo prav v luči etničnega nacionalizma in Vrazove naklonjenosti panslavizmu. To pa je pravzaprav tudi glavna in najpomembnejša ugotovitev Ježeve študije, ki se ne tiče zgolj Vraza, temveč evropske romantike na splošno. Kot prepričljivo dokazuje avtor, so se v romantiki pojavljale tako politično progresivne misli ter individualizirane poetike kot tudi izrazito nasprotovanje modernizmu ter reakcionarne ideje brez zavedanja razredne problematike.

V zadnjem delu monografije Andraž Jež natančneje preuči recepcijo Stanka Vraza v slovenski literarni vedi. Kot ugotavlja, se je Vrazova nacionalna anti- oziroma polkanonizacija vzpostavljala predvsem v odnosu do kanonizacije Prešerna kot nacionalnega pesnika. Jež preko analize recepcije Prešerna, Vraza in Jovana Vesela Koseskega ugotavlja, da je Prešeren s svojo nacionalno in individualizirano estetsko držo oblikoval pogoje kanonizacije, ki jim je seveda ustrezal predvsem on sam. Tako je določil merilo za vzpostavitev kanona slovenskega pesništva, ki je zahtevalo po eni strani specifično pesniško estetiko ter primeren nazor za reprodukcijo nacionalnega mita. Položaj Koseskega in Vraza avtor monografije tako interpretira predvsem v odnosu do obeh meril, pri čemer prvi ni bil estetsko dovolj dovršen in je zato ostal na robu kanonizacije, slednji pa je to mesto izgubil zaradi prestopa v (narodno nesprejemljivi) ilirizem. A vendar se je Stanko Vraz, prav zaradi dialektike tega specifičnega položaja, v slovensko literarno vedo zapisal na rob Prešernove kanonizacije, v razmerju do katerega se je prešernovski mit lahko šele zares uveljavil.

Delo *Stanko Vraz in nacionalizem* je v mnogih pogledih prelomna in izjemno pomembna študija za slovensko literarno vedo. Ne gre le za to, da po dolgem času prinaša nov pogled na Stanka Vraza in da natančno osvetli pesnikovo pozicijo v širšem evropskem kontekstu, temveč v slovenski prostor velikopotezno vpeljuje »postnacionalno« literarno vedo. Monografija namreč odlično pokaže, kako plodovite so lahko »modernistične« raziskave nacionalizmov ter kako lahko »postnacionalno« razumevanje tradicionalne literarne zgodovine korigira nekatera globoko zakoreninjena prepričanja. Prav zato je izjemno pomemben obsežen uvod (tj. pregled raziskav ter najpomembnejših raziskovalcev nacionalizmov), ki ne bo zanimal zgolj literarnih zgodovinarjev ali raziskovalcev 19. stoletja, temveč tudi širšo javnost. Ob tem bi vseeno želel opozoriti na nekatere malenkostne pomanjkljivosti monografije. Eno izmed pomembnih vprašanj, ki jih raziskava odpira, je prav razumevanje dveh romantik, torej njenega reakcionarnega in progresivnega dela, ki pa ju Jež ponekod pojmuje pretirano dualno. Takšen pojmovni

aparatus je izjemno uporaben za opis romantičnih intelektualnih tokov na Kranjskem in Štajerskem – torej za opis odnosa med Prešernom in Vrazom, kar je seveda tudi namen študije. Kljub vsemu se iz uvoda monografije zdi, da je mogoče to dualnost aplicirati tudi na nemški prostor, kar pa bi verjetno zahtevalo omilitev izrazito dualnega pojmovanja. Na misel seveda pride Goethe, ki je bil v svojih poznih letih velik kritik pretiranih (tudi etničnih) nacionalizmov, po drugi strani pa je njegov pogled na francosko revolucijo in demokratične ideje vse do danes ostal predmet razprave. Prav tako se mi zdi, da je nekoliko nepotrebna interpretacija kanonizacije Prešerna in Vraza preko teoretskega okvira Rastka Močnika (ki se opira na Lacanovo in Mannonijevo psihoanalizo). Soodvisnost njune kanonizacije je, vsaj po mojem mnenju, mogoče enostavneje in publiki veliko prijazneje razložiti tudi brez razumevanja Lacanove filozofije. In prav razumljivost ter dostopnost širšemu bralstvu sta najšibkejša točka Ježeve knjige, ki podaja predvsem interpretacije in analize, od bralca pa zahteva, da obravnavani material sam že zelo dobro pozna. To v pretežni meri velja za Vrazov pesniški opus, na katerega se avtor zgolj sklicuje in ga le izjemoma predstavi, delno pa tudi za znanstveno in strokovno literaturo. Zadnje poglavje monografije, kjer se Jež naveže na Dovičev model kanonizacije kulturnih svetnikov, lahko vzamemo kot paradigmatski primer kompleksne akademske predstavitve: avtor model zgolj omeni, nato pa se neposredno loti analize umeščanja Vraza v ta model. Od bralca se tako pričakuje, da je z Dovičevim raziskovanjem že seznanjen in bo brez težav sledil nadaljnji analizi. Prav predstavitev raziskave, ki je kompleksna, razvejana in zahteva zelo dobro poznavanje raziskovalnega področja, je največja pomanjkljivost monografije. Drugega kot to delu Andraža Ježa *Stanko Vraz in nacionalizem* ne moremo očitati.

1.19 Recenzija / Review